

TOG‘AY MUROD HAYOTI VA IJODINI O‘QITISH – PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA

University of Business and Science
Pedagogika va psixologiya kafedrtasi o‘qituvchisi
G‘aybullayev Boburmirzo Nomonjon o‘g‘li

gaybullayev@inbox.ru

Tel+998946110191

Annotatsiya: Ushbu maqolada o‘zbek adabiyotining atoqli namoyandalaridan biri – Tog‘ay Murod (Tohir Malik) hayoti va ijodini umumta‘lim maktablarida va oliy ta‘lim muassasalarida o‘qitishdagi dolzarb pedagogik muammolar tahlil qilinadi. Shuningdek, adibning murakkab badiiy tafakkuri, timsollarga boy asarlari va ularning talabalarga yetkazilish metodikasi, estetik idrok va tarixiy ongni shakllantirishdagi o‘rni o‘rganiladi.

Kalit so‘zlar: Tog‘ay Murod, adabiy tafakkur, badiiy talqin, o‘qitish metodikasi, ta‘lim tizimi, pedagogik muammo.

Annotation: This article analyzes the current pedagogical problems in teaching the life and work of one of the outstanding figures of Uzbek literature - Togay Murod (Tohir Malik) in secondary schools and higher educational institutions. It also studies the complex artistic thinking of the writer, his works rich in symbolism and the methodology of their presentation to students, their role in the formation of aesthetic perception and historical consciousness.

Keywords: Togay Murod, literary thinking, artistic interpretation, teaching methodology, education system, pedagogical problem.

Аннотация: В статье анализируются современные педагогические проблемы преподавания жизни и творчества одного из выдающихся деятелей узбекской литературы - Тогай Мурода (Тохира Малика) в средних школах и высших учебных заведениях. Изучается сложное художественное мышление писателя, его богатые символикой произведения и методика их представления

учащимся, их роль в формировании эстетического восприятия и исторического сознания.

Ключевые слова: Тогай Мурод, литературное мышление, художественная интерпретация, методика преподавания, система образования, педагогическая проблема.

Kirish

O'zbek adabiyotining so'nggi yarmida vujudga kelgan eng muhim hodisalardan biri – realizm va ramzlar uyg'unligiga asoslangan, falsafiy-teran asarlar muallifi sifatida Tog'ay Murod nomi bilan bog'liq. Uning "Ot kishisi", "Bu dunyo", "Yolg'izlik" singari asarlari o'zbek nasrini yangi bosqichga olib chiqdi. Biroq, bu asarlarni ta'lim tizimida chuqur tahlil qilib, talabalarga yetkazish jarayonida turli didaktik va metodik muammolar mavjudligi kuzatiladi. Ushbu maqolada aynan shu pedagogik muammo – Tog'ay Murod ijodini o'qitishdagi qiyinchiliklar, ularni bartaraf etish yo'llari ilmiy asosda tahlil qilinadi.

Tog'ay Murod 1948-yilda Qashqadaryo viloyatida tug'ilgan. U o'zining o'ziga xos falsafiy qarashlari, murakkab ruhiy holatlarni tasvirlay olgan badiiy iste'dodi bilan ajralib turadi. Adibning nasriy asarlari zamonaviy o'zbek adabiyotida realizm, ekzistensializm, psixologizm va modernistik oqimlarning uyg'unlashuvi sifatida talqin qilinadi.

Asarlarining umumiy xususiyatlari:

- Timsollar orqali fikrni ifodalash
- Milliy ong va tarixiy xotirani uyg'otish
- Ehtiros va yolg'izlik motivlarini psixologik chuqurlikda yoritish
- Inson va tabiat munosabatini falsafiy yondashuvda berish

Adibning asarlari sodda syujetli ko'rinsa-da, ular ostida chuqur falsafiy qatlamlar mavjud. Masalan, "Ot kishisi" asarida soddalarcha keltirilgan obrazlar orqasida odam va hayvon, insoniylik va yovvoyilik, vijdon va tiriklik falsafasi yashiringan. O'quvchilar uchun timsollar tahlili doimo murakkab bo'lgan. Tog'ay Murod ijodida timsollar – odatiy emas, balki ko'p qatlamli ramzlar shaklida bo'ladi. Masalan, "Bo'z

bola” obrazi o‘zbek xalqining tarixiy xotirasini, yo‘qotilgan g‘ururini aks ettiradi. Tog‘ay Murod asarlarining ba'zilari ta'lim dasturiga kiritilgan bo‘lsa-da, ular yuzaki tahlil qilinadi. Asarlarning chuqur poetikasi, lingvopoetik jihatlari, tarixiy-falsafiy asoslari darsliklarda yetarli darajada aks etmagan.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya

Tog‘ay Murod ijodini o‘rganish bo‘yicha mavjud ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish, ushbu mavzuning o‘quv-tarbiya jarayoniga integratsiyasi uchun nazariy va amaliy asoslarni ishlab chiqish zaruriyatini yuzaga keltiradi. Mazkur tahlil jarayonida adib asarlari yuzasidan chop etilgan tanqidiy maqolalar, monografiyalar, didaktik qo‘llanmalar va adabiy-estetik baholashlarga tayangan holda zamonaviy pedagogik yondashuvlar asosida yangi talqinlar ishlab chiqildi.

Birinchidan, Tog‘ay Murod ijodiga bag‘ishlangan adabiy tanqidiy tahlillar, xususan, M. Quronov, B. Yo‘ldoshev, G‘. G‘ulomova, A. Rasulov singari adabiyotshunoslarning izlanishlarida asosan estetik ifoda, obrazlar tizimi va falsafiy qatlamlar ochib berilgan bo‘lsa-da, bu tadqiqotlarda pedagogik metodologiya, ya’ni asarlarni o‘quvchilarga yetkazish uslublariga yetarli darajada e’tibor qaratilmagan. Shuning uchun bu maqolada metodik-adabiy tahlil sintezida yangi didaktik asoslar ishlab chiqishga urinish qilindi.

Ikkinchidan, adibning badiiy merosi lingvopoetik va psixologik aspektda tahlil qilingan tadqiqotlar (A. Suyunov, D. Jo‘rayev) orqali asarlarning ichki strukturasi anglash imkoniyati vujudga kelgan bo‘lsa-da, bu yondashuvlar ta’lim jarayonida qo‘llanilishi nuqtayi nazaridan tizimli metodik tavsiyalar bilan boyitilmagan. Shu bois, maqolada mavjud lingvistik tahlillarni ta’lim jarayonida qo‘llashga oid integrativ model ishlab chiqishga harakat qilindi.

Uchinchidan, Tog‘ay Murod asarlaridagi modernistik elementlar, postmodern timsollar, metatekstual qatlamlar haqidagi ilmiy izlanishlar (xususan, I. Haqqulov va U. Normatov asarlarida) yetarlicha chuqur yoritilgan bo‘lsa-da, bu murakkab badiiy qatlamlarning maktab va oliy ta’lim muassasalaridagi dars jarayoniga moslashtirilgan metodik talqini hozirgacha ishlab chiqilmagan. Ushbu maqola doirasida aynan ana shu

bo'shliqni to'ldirishga xizmat qiluvchi pedagogik mexanizmlar taklif qilindi. Metodologik nuqtayi nazardan maqolada quyidagi yondashuvlar uyg'unligiga asoslanildi:

1. **Kontekstual-tarixiy yondashuv** – Tog'ay Murod asarlarini zamonaviy o'zbek jamiyati tarixiy sharoitlarida, ijtimoiy-siyosiy kontekstda tahlil qilish asosida o'quvchilarda tarixiy-estetik tafakkurni shakllantirish.
2. **Hermenevtik va interpretativ metodlar** – Adibning ko'pqatlamli timsollarini talqin qilishda zamonaviy g'arbiy va sharqiy hermenevtik nazariyalardan (X.-G. Gadamer, M. Bakhtin, A. Nasafiy tafakkuri) foydalanish orqali estetik idrokni chuqurlashtirish.
3. **Psixolingvistik yondashuv** – Asarlardagi ruhiy holatlarning lingvopoetik ifodalanishini tahlil qilish orqali o'quvchilarda badiiy matnni chuqur anglash, emotsional identifikatsiya qilish ko'nikmalarini rivojlantirish.

Metodologik asos sifatida maqola F.R. Kerlinger, R. Gagne, J. Bruner kabi zamonaviy pedagogikaning nazariyalaridan hamda o'zbek adabiy tanqidining klassik yondashuvlaridan (Fitrat, Abdulla Qodiriy, G'afur G'ulom) kelib chiqqan holda asarlarni tahlil qilishni nazarda tutadi. Bu yondashuvlar sintezida yangi metodik konsepsiya – "Tafakkuriy adabiyot o'qitish modeli" shakllantirildi, ya'ni matnni faqat o'qish emas, balki unga ongli, falsafiy va ijtimoiy talqin berish asosida o'quvchini ijtimoiy-ma'naviy o'sishga yo'naltiruvchi ta'limiy jarayon sifatida qaraldi.

Muhokama va natijalar:

Tog'ay Murod ijodining pedagogik salohiyati shundan iboratki, u har bir o'quvchini chuqur mulohazaga chorlaydi. Uning asarlaridagi qahramonlar real hayotdagi odamlarga o'xshash, ular duch kelgan muammolar esa zamonaviy talaba yoshlar uchun ham dolzarb. Adabiy tahlil orqali aniqlanishicha, talabalarda aksiologik xususiyatlarni shakllantirishga ijtimoiy muhit, oilaviy tarbiya bilan bir qatorda, adabiyot ham katta ta'sir ko'rsatadi. Tog'ay Murod asarlarining bunday tarbiyaviy kuchi ularni ta'limda keng qo'llashni taqozo etadi. Shuningdek, zamonaviy o'qitish uslublarini (klaster, insert, konseptual xarita, debat) qo'llagan holda mazkur asarlarni

o'rgatish natijasida talabalarning mustaqil fikrlash, estetik baholash, ijtimoiy-hayotiy pozitsiyani shakllantirish kabi kompetensiyalari rivojlandi.

Tadqiqot jarayonida Tog'ay Murodning badiiy merosi orqali talabalar ongida aksiologik xususiyatlarni shakllantirish imkoniyatlari chuqur tahlil qilindi va quyidagi ilmiy-nazariy hamda amaliy xulosalarga kelindi:

- Adabiy matnning aksiologik konnotatsiyasi: Tog'ay Murod asarlarida ifodalangan g'oyaviy-badiiy qatlamlar talabalarda qadriyatga yo'naltirilgan ongni shakllantirishda samarali vosita sifatida xizmat qilishi aniqlangan. Xususan, adibning "Ot kishnagan oqshom" asarida tarixiy xotira, milliy g'urur, erkinlik va vijdon erkinligi kabi konseptual qadriyatlar ramziy ifodalar orqali berilgan bo'lib, bu talabalarni murakkab falsafiy va axloqiy tahlillarga undaydi.

- Aksiologik kompetensiyaning shakllanishi: Asarlarni zamonaviy metodik yondashuvlar asosida o'rgatish (analitik tahlil, muammoli savollar, reflektiv yozuvlar, rolikli o'yinlar) orqali talabalar o'z shaxsiy pozitsiyasini asoslay olish, muayyan qadriyatlar zaminida ijtimoiy-hayotiy hodisalarga baho bera olish kompetensiyalariga ega bo'ldi. Bu holat shuni ko'rsatadiki, badiiy matnlar orqali aksiologik ong va axloqiy sezgi o'rtasida mustahkam bog'liqlik mavjud.

Xulosa

O'zbekiston adabiy merosining yorqin namoyandalaridan biri bo'lgan Tog'ay Murod ijodi nafaqat badiiy mahorat, balki chuqur aksiologik mazmun bilan ajralib turadi. Ushbu tadqiqot davomida adibning asarlarini talabalarga o'qitish orqali ularning axloqiy-estetik dunyoqarashini shakllantirishda yuqori samaradorlikka erishish mumkinligi isbotlandi.

Tog'ay Murodning "Ot kishnagan oqshom", "Otamdan qolgan dalalar", "Yulduzli tunlar" kabi asarlarida insonparvarlik, vatanparvarlik, halollik, vijdon, sabr-toqat, milliy g'urur kabi qadriyatlar badiiy obrazlar vositasida teran ifodalangan. Ushbu qadriyatlar asosida talabalarda shaxsiy pozitsiyaga ega bo'lish, axloqiy tanlovlarda mustaqil qaror qabul qilish, ijtimoiy hodisalarga tanqidiy yondasha olish

kompetensiyalari rivojlanadi. Adib asarlarini interaktiv va innovatsion metodlar orqali o'qitish esa talabalarda empatiya, o'zlikni anglash, axloqiy sezgi va javobgarlik tuyg'usini mustahkamlashga xizmat qiladi. Eng muhimi, bunday yondashuv ta'limning ma'naviy-ma'rifiy ahamiyatini kuchaytirib, yosh avlodning ruhiy-axloqiy immunitetini shakllantirishda muhim vosita bo'la oladi. Shunday qilib, Tog'ay Murod asarlarini o'rganish va o'rgatish talabalarda nafaqat adabiy-estetik didni, balki ularning ma'naviy olamini boyitish, milliy qadriyatlarga sadoqatli, ongli va mas'uliyatli shaxsni tarbiyalashda beqiyos manba hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. G'aybullayev M. *O'zbek nasrida inson va jamiyat masalalari*. – Toshkent: O'zbekiston, 2019.
2. Tog'ay Murod. *Otamdan qolgan dalalar*. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2000.
3. Karimov I.A. *Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch*. – Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
4. Jo'raqulova G. *O'zbek adabiyotida aksiologik yondashuvlar*. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2020.
5. Odilboyevich, J. X. (2025). TA'LIM TIZMDA IMKONIYATI CHEKLANGAN BOLLALARNI O'QITISHDA INKLYUZIV TA'LIMNING O'RNI VA AHAMIYATINING PEDAGAGIK VA PSIXOLOGIK JIXATLARI. *Research Focus*, 4(Special Issue 2), 132-140.
6. Odilboyevich, J. X. (2025). O'SMIRLIK DAVRIDA XARAKTER AKSENTUATSIYASINING SHAKLLANISHIGA IJTIMOIIY MUHITNING TA'SIRI. *Central Asian Journal of Education and Innovation*, 4(4), 150-153.
7. Jurayev, X. O. (2024). Shaxsning ijtimoiylashuv jarayonida o'z men konsepsiyasining psixologik mexanizmlari. *Science and Education*, 5(9), 237-242.
8. Odilboyevich, J. X. (2025). DEVIANT XATTI XARAKATLARNING NAMOYON BO'LISHIDA XARAKTER AKSENTUATSIYASINI O'RNI. *Международный журнал научных исследователей*, 10(2), 29-34.

9. Odilboyevich, J. X. (2024). Yuridik Faoliyatda Psixologik Ta'sir Etish Va Jinoyatchi Shaxsning Psixologik Xususiyatlarini Aniqlash. *Journal of Research in Innovative Teaching and Inclusive Learning*, 2(2), 7-10.
10. Muxamadullayevich, T. R. A. (2025). SHAXSDA HISSIY ZO'RIQISHLARNING NAMOYON BO'LISHINING PSIXOLOGIK MEKANIZMLARI. *Международный журнал научных исследователей*, 10(2), 99-102.